

other special knowledge blurs the personality in medicine, turning it into a living corpse (cadavre) or inert machine (using the M. Foucault expression). And we see the way out of this situation in the need to merge the objective with the subjective, science with philosophy, when we begin to realize science as existing inside of a subject. Science alone cannot be a threat; the threat is from some concrete people.

In general, the problem of optimizing the teaching of philosophy to medical students first of all lies in the optics of methodological issues. The formation of a correct methodology that ensures the synergy of the medical sciences of the natural science cycle and philosophy is the basic issue of improving the teaching of philosophy. The first step is to solve the dilemma of optimizing the coexistence of subjective philosophies and strict compliance with the objectivity of sciences of a natural cycle. The principles of rationality and logic, simplicity and idealization, successfully working in the field of humanitarian and natural knowledge must be the basic methodological principles that should guide the teacher of philosophy in medical universities.

As to the possibility of forming a disciplinary matrix of philosophy of medicine it is essential to continue research in holographic (holonomic, holistic) vectors approach and self-organizational paradigm. It is all because both approaches demonstrate the successful combination of the rules of scientific activity, metaphysical provisions, principles and values schemes of solving specific problems of natural sciences and humanities. Logically, this disciplinary matrix can be offered for the development of specific trends in philosophy – the philosophy of medicine.

Key words: paradigm, methodology, philosophy of medicine, self-organization, synergy, integrity, principle of holography.

УДК: 141.7:316.42:316.334.5

ЦАПЛИНА І.С.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціальної філософії та управління
Запорізького національного університету

iryna.tsaplina@gmail.com

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація

У статті проаналізовано системні відносини образу майбутнього як соціально-філософського поняття із його категоріальним контекстом. Виявлено фактори формування образу майбутнього соціального суб'єкта, серед яких інтегруючим є його діяльність. Структура образу майбутнього розглянута як семіологічна система, що складається з означника, або конкретно-чуттєвої форми, і означуваного. У свою чергу воно має різнорівневі складові: абстрактно-раціональні, ірраціональні, аксіологічні, емоційні, праксеологічні, – які розкриті у розвідці. Виділені специфічні функції образу майбутнього в ідеології.

Ключові слова: образ майбутнього, світогляд, картина світу, ідеологія, структура, система, соціальний суб'єкт, суспільна свідомість, діяльність.

Актуальність вивчення образу майбутнього визначається необхідністю для соціального суб'єкта серед сучасних викликів, пов'язаних із гібридними війнами і глобальними конфліктами, зберігати здатність адекватно визначати свою перспективу розвитку і будувати його стратегію, прогнозувати зміни навколишнього середовища і проектувати своє майбутнє. Структурно-функціональний аналіз образу майбутнього дозволить визначити його значимі складові та функціональне призначення у світогляді соціального суб'єкта для кращого аналізу і проектування відповідних явищ і процесів суспільної та індивідуальної свідомості.

Мета дослідження полягає в проведенні структурно-функціонального аналізу образу майбутнього як темпорального зрізу світогляду соціального суб'єкта.

Образ майбутнього автор розглядає як соціально-філософське поняття, що позначає темпоральний зріз світогляду і картини світу соціального суб'єкта, який відіграє важливу роль у соціальному передбаченні та відображує потенційний стан існування соціального суб'єкта і світу в цілому.

Для узагальнюючого осмислення функціонування образу майбутнього у світогляді соціального суб'єкта автор послуговувався системним підходом, який дозволяє визначити відносини і

взаємозв'язки цього явища з іншими феноменами суспільного буття і суспільної свідомості, зокрема фактори його формування.

Зовнішні системні відносини образу майбутнього на рівні суспільної свідомості розкриваються через аналіз категоріального контексту цього поняття. Як темпоральний зріз світогляду і картини світу він має у категоріальному контексті, перш за все, два вказані поняття. У структурі світогляду образ майбутнього має особливе значення завдяки спрямованості життєдіяльності людини на певну ціль і сенс задля задоволення своїх різнорівневих потреб і самоактуалізації. Як світоглядний зріз образ майбутнього відповідає за самовизначення і найзагальніші орієнтири соціального суб'єкта щодо його майбутнього, як частина картини світу – формує цілісне уявлення про майбутнє, визначає перспективи діяльності.

У зв'язку з цим, важливою складовою категоріального контексту поняття образу майбутнього є поняття соціальної перспективи як вираження «динаміки розвитку тієї частини картини світу, що визначає міру життя і міру смерті суб'єкта, на яку спрямована активність суб'єкта» [1, с.227]. Міра життя і міра смерті, активність суб'єкта в соціальній перспективі визначають динаміку образу майбутнього як її фокусу і одночасно найбільш віддаленої точки. Перспектива формування майбутнього в сучасному, передпізнання й утворення майбутнього в сучасному або визначення сучасного з позиції майбутнього здійснюється у вивченні взаємозв'язку «сучасне-майбутнє» [1, с.228].

Образ майбутнього, будучи результатом відображувальної діяльності соціального суб'єкта, має у своєму категоріальному контексті поняття свідомості як вищої, специфічно людської форми відображення дійсності, спосіб відношення суб'єкта до світу і самого себе, опосередкований всезагальними формами суспільно-історичної діяльності людей [2, с.436]. Отже досліджуване нами поняття також пов'язане з категорією діяльності. Образ майбутнього, особливо, якщо він втілює мету, існує для суб'єкта в такий спосіб, аби він міг працювати з цим образом – видозмінювати його відповідно до наявних умов. Він є свідомим образом, свідомим уявленням, іншими словами, явищем свідомості. Свідомий образ виконує функцію ідеальної міри, яка оречевлюється у діяльності [3, с.102] як форма активності людини, що відтворює «надприродні умови її буття» – соціальні відносини, культуру, її саму як біосоціальну істоту [4, с.48].

Діяльність масштабних соціальних суб'єктів (суспільств, спільнот, соціальних угруповань) регулює ідеологія, яка відповідно до суспільних інтересів, визначає цінності і цілі їх діяльності і об'єднує їх для досягнення цих цілей. Тому до категоріального контексту поняття «образ майбутнього» входить і ідеологія.

Оскільки образ майбутнього як самостійна оформлена цілісність входить до складу світогляду, образу (картини) світу, соціального передбачення, соціальної перспективи в її суб'єктивному вимірі, – ці поняття є його категоріальним контекстом. Окрім них, однорядними поняттями для образу майбутнього є образ теперішнього і образ минулого, які є результатом відображення соціальним суб'єктом власного і світового розвитку у часовому вимірі. Образ майбутнього як складна підструктура суспільної свідомості є результатом пізнання і спрямовує діяльність соціального суб'єкта.

Формування образу майбутнього в соціального суб'єкта визначається низкою факторів. Джерелом образу майбутнього є не об'єктивна реальність безпосередньо. Він будується, у першу чергу, на суб'єктивному уявленні про теперішнє і минуле, яке, у свою чергу, засноване на об'єктивній реальності. Тому об'єктивне джерело образу майбутнього опосередковане суб'єктивною ланкою образу теперішнього.

І. Бестужев-Лада підкреслює потужний вплив образу теперішнього на сприйняття майбутнього, особливо на рівні буденної свідомості, говорячи про «рецидиви презентизму первісного мислення», що зустрічаються практично завжди, за виключенням тих випадків, коли людина знайома з прогностичною літературою. Людина схильна уявляти скільки завгодно далеке майбутнє у звичних для неї рисах теперішнього. До того ж яскраво виявляється так звана «футурофобія» – органічне неприйняття людиною без спеціальної прогностичної підготовки будь-якого уявлення про якісно інше майбутнє, яке не схоже на звичне їй теперішнє [5].

Водночас, сприйняття майбутнього впливає на теперішнє, визначаючи його, як вказує М.Лепський, надією, емоційно-чуттєвими та інтелектуальними переживаннями суб'єкта, який очікує на ті або інші події [6, с.49].

В сучасному інформаційному суспільстві, де швидкі зміни і постійні соціальні інновації стають визначальною ознакою, ця взаємозалежність набуває все більшої інтенсивності. Звертаючи увагу на адаптаційні можливості різних людей в умовах змін у сучасному суспільстві, які все більше і більше прискорюються, Е.Тоффлер виокремлює таку людську якість, що допомагає більш адекватному сприйняттю майбутнього, як загальний культурний рівень. При цьому рівень зміни навколишнього

середовища – це один з найважливіших культурних впливів. В той час, як наше оточення поступово набирає обертів свого поступального руху, ми не лише змушені все більше розмірковувати про майбутнє, але й розширювати обрії нашого часу, зондуючи все більш і більш віддалене майбутнє [7, с.342-343].

Цей вчений звертає увагу на «насилницьке викривлення почуття часу» в учнів шкіл через зорієнтованість систем навчання здебільшого на минуле (вивчення історії). При цьому він підкреслює необхідність для суспільства тлумачення того, яким буде життя у майбутньому, що стрімко наближається, «на слух, на смак, на дотик, який в нього буде запах» [7, с.346].

Враховуючи висновки О.Леонтьєва про властивості осмисленості, категоріальності, іманентні образу, і Е.Тоффлера про фактори сприйняття майбутнього, логічним є визначення соціокультурного досвіду суб'єкта як фактора образу майбутнього, який є ширшим за сукупність його ідеалів, переконань, і включає, зокрема, його культурно-освітній рівень, що разом зі здібностями й інтелектуальним рівнем суб'єкта, визначає ступінь готовності сприймати майбутнє.

Серед факторів образу майбутнього також слід назвати: суб'єктивний процес оцінювання, міру життя і міру смерті, ідеали, позицію, мотивацію, стан, потреби, інтереси, об'єктні і суб'єктні знання, – які тісно взаємопов'язані і діалектично взаємодіють в особистісному просторі суб'єкта. «Оцінювання за допомогою міри життя і міри смерті, досвіду і надії визначає ідеали суб'єкта, які у процесі діяльності синтезуються у переконання, точку зору чи позицію. Позиція – це статика суб'єкта, що визначає його динаміку – мотиви суб'єкта. Динаміка у свою чергу коригує і змінює позицію суб'єкта. Існування суб'єкта, його динаміка, детермінується не тільки позицією, але і станом суб'єкта. Стан суб'єкта виражений в його потребах, що детермінують інтереси. Інтереси визначають мотивацію як обґрунтування, що передуює постановці мети. Мотивація, що детермінує процес досягнення ідеалів, обґрунтовує об'єктивними і суб'єктивними знаннями задум, що виявляється як проект, прототип майбутнього й етапів динаміки щодо його досягнення, тобто план» [6, с.49]. Особливе значення надається волі, яка поряд з оцінюванням детермінує досягнення, а процес визначення волі детермінує динамічне оцінювання [6, с.49].

Окрім інформації, котру суб'єкт здобуває раціональним шляхом (знання), через практику (досвід), оцінювання (цінності) важливим джерелом інформації є ірраціональне, інтуїтивне пізнання, яке відіграє суттєву роль при побудові образів майбутнього. Інтуїція визначається як здатність безпосереднього осягнення істини без обґрунтування за допомогою доказу і без усвідомлення шляхів та умов цього осягнення; процес безпосереднього отримання знання шляхом цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного виведення і доказу [8, с.248]. Інтуїція включає в себе такі етапи: 1) накопичення і несвідомий розподіл образів і абстракцій у системі пам'яті; 2) несвідоме комбінування і переробка накопиченого з метою вирішення певного завдання; 3) чітке усвідомлення завдання; 4) неочікуване для суб'єкта знаходження рішення, яке відповідає формулюванню завдання [9, с.346]. Таким чином, механізм інтуїції об'єднує в собі раціональні, емоційні і вольові, усвідомлені й підсвідомі фактори, обумовлюючи творчу діяльність як найвищу реалізацію людини, зокрема творчість у синтезі образу майбутнього.

Виходячи з проведеного аналізу факторів образу майбутнього, вважаємо необхідним вказати, що інтегруючим фактором в процесі утворення образу майбутнього є діяльність соціального суб'єкта. Раціональне пізнання, за допомогою якого утворюється образ майбутнього, є різновидом діяльності суб'єкта. Соціокультурний досвід, необхідний для утворення образу майбутнього, отримується суб'єктом в процесі діяльності в усій її різноманітності (пізнавальної, предметної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної діяльності за М. Каганом [4]). Оцінювання, мотивація та ін. є складовими мотиваційного блоку, а задум, проект, план – орієнтаційного блоку діяльності. Умова розвитку інтуїції – широкий досвід суб'єкта, що набувається в процесі діяльності.

Структура образу майбутнього розкривається в семіотичному процесі розпакування його смислів в інтерсуб'єктивному контексті суспільної свідомості, коли він втілюється в соціокультурному контексті у знаковій формі в різноманітних продуктах творчої діяльності людини. При аналізі образу майбутнього як семіологічної системи він розглядається як сукупність взаємовідношень означника і означуваного [10]. Означник являє собою план вираження змісту і співвідноситься з категорією форми. Він дозволяє проявлятися образу майбутнього як явищу соціальної дійсності на емпіричному рівні в його різноманітних варіаціях. Це конкретно-чуттєва форма образу, про що ми можемо судити зокрема з висновків Ф.Полака [11, с.222]. Він представлений тими чи іншими картинами, власне образами у вузькому сенсі, що з'являються у свідомості соціального суб'єкта, писемних джерелах, художніх творах. Зокрема, рай і пекло як образи майбутнього у релігійному світогляді мають різне втілення в

усних переказах фольклорної традиції, в «офіційних» святих книгах та іконографічній традиції. Таким чином, форма, означник образу майбутнього виражає його зовнішній, чуттєвий аспект.

Означуване виявляється як зміст образу майбутнього і виражає його сутність як внутрішню сторону об'єктивної реальності, що втілюється у явищі і визначає його природу в сукупності властивих йому глибинних необхідних зв'язків. Означуване як зміст знаку чи повідомлення, яким виражений образ майбутнього, являє собою складну систему.

Ф. Полак вказує і на деякі абстрактні складові образу майбутнього, що виконують роль змісту [11, с.222]. О. Леонтєв називає абстрактними компонентами образу певні значення, смислові зв'язки з іншими об'єктами. Це також певні поняття, концепти, ідеї, засновані на знаннях соціального суб'єкта, які виражаються через конкретно-чуттєву цілісність форми.

Поняття відображає загальне, стійке, інваріантне в об'єктивній реальності і тому є продуктом абстрагуючої пізнавальної діяльності мислення [4, с.76]. Воно є семантичним закріпленням змісту образу. Концепт пов'язаний із системними відношеннями образу. За аналогією до визначення О. Леонтєва, вкажемо, що в образі майбутнього значення представляють перетворену і згорнуту в образних засобах та мові «ідеальну форму існування предметного світу, його властивостей, зв'язків і відношень, розкритих сукупною суспільною практикою» [3, с.108-109].

Ідея, поряд із поняттям, є компонентом образу майбутнього раціонального рівня, однак вона включає також усвідомлення мети і способи подальшого пізнання і перетворення світу [8, с.236], момент прагнення, який виражає суб'єктивність (цілепокладання, інтерес, потребу), що переводить понятійне відображення у ціннісну площину [4, с.76]. Тому цей компонент поєднує раціональний та аксіологічний рівні структури образу майбутнього. Як вже було зазначено, на думку Ф.Полака, центральною в образі майбутнього є трансцендентна ідея «Іншого», що може бути сформульована в символах.

Інтелектуально-раціональний структурний рівень може включати в себе також цілісні теоретичні узагальнення соціального суб'єкта, пов'язані з майбутнім.

Водночас, образ майбутнього може містити й ірраціональні уявлення, фантазми, що базуються на віруваннях, інтуїції, індивідуальній та колективній підсвідомості, зокрема її архетипах, фантазії та уяві, позараціональних джерелах.

Наступний рівень структури змісту образу майбутнього являють аксіологічні складники. На цьому рівні виявляються його оцінки і смисли, що обумовлюють цілі, цінності, норми, ідеали соціального суб'єкта. Він оцінює образи майбутнього через дихотомію найкращого і найгіршого, конкретизуючи цінності, що позначають бажане на відміну від дійсного. Оцінювання супроводжує співвіднесення смислів образу майбутнього з відповідними нормами, стереотипними уявленнями про ті чи інші об'єкти, відображені в образах майбутнього.

Мета як ідеальний бажаний результат діяльності соціального суб'єкта сама, фактично, являє собою образ майбутнього, одночасно будучи важливою структурною складовою масштабніших образів майбутнього як темпоральних світоглядних зрізів. Образ майбутнього може містити не одну, а декілька цілей, які можуть співвідноситися між собою за певними принципами, зокрема бути альтернативою одна одній чи складати ієрархію тощо.

Ідеал, будучи уявленням соціального суб'єкта про найвищу досконалість, може виконувати роль взірця, норми, мети [8, с.231] та відповідати образу майбутнього в цілому, а також входити в його структуру як один з елементів. Мета й ідеал, визначаючи діяльність соціального суб'єкта, пов'язують аксіологічний і праксеологічний рівні змісту образу майбутнього, відповідаючи за цілепокладання у діяльності, її спосіб та характер.

Важливою складовою означуваного в образі майбутнього на аксіологічному рівні є смисл – особливий зміст, яким суб'єкт наділяє об'єкти в процесі їх духовно-практичного освоєння, і внаслідок цього надає їм певного значення в ієрархії суспільних цінностей [8, с.590]. Фіксує відношення суб'єкта до об'єкта, смисл набуває суб'єктивного характеру [4, с.69]. Суб'єктивний смисл, сказати б, оживлює всі інші компоненти образу майбутнього, розглядаючи їх крізь призму осмисленості і значимості для конкретного суб'єкта, на відміну від значення, що представляє суспільно пізнану реальність [3, с.108-120].

Характер компонентів аксіологічного рівня визначає емоційний рівень змісту образу майбутнього. Висока суб'єктивна значимість образів майбутнього обумовлює наявність широкого спектру емоцій і почуттів суб'єкта, які стосуються компонентів і образу майбутнього в цілому й у сукупності формують емоційне ставлення суб'єкта до нього. Як правило, воно характеризується певною мірою суперечливості через неминуче зіставлення образів минулого і майбутнього. Зокрема, утопія як образ омріяного майбутнього може викликати в суб'єкта бажання його досягти, захоплення,

радість, але водночас здатна спровокувати невдоволення наявним станом речей, викликати відчуття недосконалості теперішнього, сум, тугу за втіленням найкращого. Оптимізм чи песимізм щодо досягнення найкращого чи щодо уникнення найгіршого майбутнього визначає перевагу позитивних або негативних емоцій і почуттів в образі майбутнього.

Праксеологічний рівень означуваного в образі майбутнього, перш за все, представлений набутим досвідом соціального суб'єкта, включеним до образу майбутнього. Досвід на цьому рівні може мати такі виміри: чуттєво-конкретна форма пізнання; емпіричне знання, здобуте в процесі практики; категорія, що входить до структури діяльності [8, с.169-170]. Через включення досвіду до структури образу майбутнього на останній здійснює вплив образ минулого. Зокрема, прогнозування, як науковий спосіб побудови образу майбутнього, може бути засноване на екстраполяції, де задіяні образи минулого і теперішнього.

Вказаний рівень означуваного також містить вольові рішення суб'єкта щодо його власної діяльності для досягнення цілей, що входять в структуру образу майбутнього, та для втілення останнього в цілому.

При репродуктивній ідеологічній діяльності соціального суб'єкта праксеологічною складовою образу майбутнього є алгоритм, для креативної – конструкція, що може бути проектом, планом діяльності.

Здійснюючи соціально-філософське абстрагування у дослідженні структури образу майбутнього, необхідно вказати, що виокремлені вище компоненти, утворюючи синкретичну цілісність образу майбутнього, пронизують один одного у динамічній взаємодії.

Окрім названих системних рівнів означуваного образу майбутнього в ідеології слід виділити його ядро, що складається з бачення соціальним суб'єктом у цьому темпоральному світоглядному зрізі місця і ролі окремої людини в образі майбутнього як одиничного; місця і ролі в ньому держави та соціальних груп як особливого; значення і функцій суспільства і ступеня присутності і ролі всього людства в ньому у глобальному розумінні як загального. Важливо, що на сучасному етапі, коли світ об'єднується в результаті глобалізації, рівень людства буде виступати загальним по відношенню до одиничного – людини чи групи і особливого – суспільства, до якого безпосередньо входить одиничний суб'єкт. Це ядро має системотворчі властивості, пов'язуючи і визначаючи означник і означуване як єдине ціле.

Слід зауважити, що образ майбутнього може містити не лише мікро-, але й макрокомпоненти, тобто включати в себе не одну, а дві чи більше цілісностей. Зокрема, якщо взяти до уваги аспект суб'єкт-об'єктних відносин, обов'язково присутній в образі майбутнього, то очевидно, що він буде «розшарований» на образ майбутнього навколишнього щодо суб'єкта оточення і його образ себе самого, усвідомлення свого майбутнього стану.

В аксіологічному аспекті при утворенні образу майбутнього найкраще і найгірше часто, не об'єднуючись у цілісність, супроводжують і відтіняють одне одного як антонімічні пари, міфічні брати-близнюки антагоністи, архетипи «тінь» і «персона» в Юнга тощо. У крайньому вираженні це можуть бути, зокрема, утопія і антиутопія. Таке поєднання актуальне не лише з оцінної, але й гносеологічної позиції – найкраща альтернатива виразніше осмислюється за допомогою найгіршої і навпаки.

Відомо, що при побудові наукових образів майбутнього, зокрема прогнозів у будь-якій галузі (економічній, демографічній, культурній тощо), необхідно залучати якомога більше даних із суміжних дисциплін – інакше прогноз виявиться недостовірним [5]. Отже, слід вказати і на таку особливість образу майбутнього як складність, багатофакторність, системність. Відображається певний стан існування матерії, зокрема соціальної форми її руху, який має характер складної системи. Разом із тим, зрозуміло, що майбутній стан існування складних об'єктів набагато важче відобразити достовірно, тому тут значно підвищується варіативність, залежність від обставин, вірогідність помилок, в цілому – недостовірність, нереалістичність відображення. Достовірність тут може бути забезпечена лише цілісністю, системністю відображення майбутнього, відповідно, великої ваги набуває його наукове вивчення. Діалектичне протиріччя між пізнаним і непізнаним, обумовлене обмеженими можливостями людини як кінечної істоти, спричиняє постійну трансформацію образу майбутнього від фрагментарності до цілісності.

При дослідженні антиципації як фундаментальної властивості психіки людини була визначена її системність, що дозволило дослідникам виділити її функції як функції психіки в цілому, які специфічно проявляються у феноменах антиципації [12, с.28-32]. Отже, відображення майбутнього, зокрема, утворення образу майбутнього, відповідає процесу відображення в цілому і є системним.

Л.Регуш називає серед інших когнітивну функцію антиципації яка «стосується пізнання майбутнього у найрізноманітніших формах» [12, с.27]. На рівні образу майбутнього в ідеології як світоглядного зрізу, що відрізняється від інших образів майбутнього обов'язково пов'язаністю з діяльністю і цілепокладанням, на нашу думку, слід визначити цю функцію як гносеологічну. Відображаючи як бажані, так і небажані для суб'єкта події, що можуть настати, образ майбутнього слугує усвідомленню можливостей і небезпек, які можуть чекати на соціального суб'єкта. Завдяки раціональним (планування, прогнозування) і позараціональним (інтуїція, віра) механізмам пізнання, задіяним при його створенні, образ майбутнього дозволяє найбільш повно узагальнити інформацію про майбутнє. Ми підкресливали взаємовплив образів майбутнього, теперішнього і минулого при розгляді категоріального ряду образу майбутнього, що демонструє його гносеологічну функцію. Зазначимо в цілому, що образ майбутнього може структурувати чи спотворити образ теперішнього і образ минулого соціального суб'єкта, у залежності від своєї конструктивності чи деструктивності щодо його діяльності. Так, зокрема, спотворення образу теперішнього відбувається через бездіяльне очікування втілення образу майбутнього, яке не справджується.

Аксіологічна функція образу майбутнього пов'язана з тим, що, формулюючи образ майбутнього, соціальний суб'єкт визначає свої ціннісні орієнтири, ідеали, вибудовує свою шкалу цінностей, втілюючи в ньому свої суб'єктивні смисли.

Мотивуюча функція образу майбутнього пов'язана з тим, що він значно впливає, а подекуди й органічно входить до структури мотивів, потреб, установок, інтересів, прагнень соціального суб'єкта.

Виконуючи цілеутворюючу функцію, образ майбутнього формулює цілі діяльності суб'єкта, утворює в його свідомості образи бажаних результатів діяльності, які можуть бути більш чи менш конкретизовані та усвідомлені в усій повноті деталей.

Регулятивна функція антиципації, виділена Л.Регуш, забезпечує готовність людини до зустрічі з подіями, їх попередження у поведінці, плануванні дій. Відповідно, регулятивна функція образу майбутнього забезпечує успішне існування суб'єкта у просторі і часі та взаємодію із зовнішнім середовищем. Як вказує дослідниця, «життєві орієнтації, що існують у вигляді термінальних образів – межових цінностей, будучи зверненими у майбутнє, виконують функцію перспективних регуляторів життєдіяльності» [12, с.34]. Дослідниця вказує на задоволення, самореалізацію, самовдосконалення як на три групи життєвих орієнтацій, що відрізняються за своєю регулятивною функцією [12, с.34]. Завдяки регулятивній функції відбувається коригування діяльності суб'єкта, узгодження її цілей і стану зовнішнього середовища.

На нашу думку, окремо слід виділити адаптаційну функцію образу майбутнього. На роль антиципації під час адаптації окремо вказує цитована вище дослідниця, не виокремлюючи відповідну функцію. До механізмів адаптації суб'єкта обов'язково включені ті чи інші види випереджального відображення. Адаптація суб'єкта може розглядатися у різних аспектах: як пристосування до зовнішнього середовища, як прагнення зберегти стійкість (гомеостатичний підхід), як реалізація особистісних ресурсів [12, с.28-32].

Поряд із когнітивною і регулятивною функціями антиципації Л. Регуш називає комунікативну, яка полягає у «готовності, плануванні, передбачуваності процесів спілкування» [12, с.27]. Однак в контексті нашого дослідження ми розглядаємо як один з видів діяльності комунікативну, тому готовність, планування, передбачуваність взаємодії між соціальними суб'єктами можуть бути розкриті через інші названі функції.

Автор дослідження вважає значимою серед інших функцій образу майбутнього як світоглядного зрізу онтологічну, оскільки, будучи задіяним у пізнанні, діяльності та утворенні її ціннісного контексту, образ майбутнього визначає буття суб'єкта. В образі майбутнього через процес діяльності співвіднесені три часові виміри існування суб'єкта – минуле, теперішнє і майбутнє. Мета, що заходиться у майбутньому, визначає теперішнє як ресурси, засоби, методи чи перешкоди в її досягненні, а минуле – як необхідний для досягнення досвід. Онтологічна функція образу майбутнього також проявляється у структуруванні свого внутрішнього і зовнішнього простору соціальним суб'єктом, який узгоджує наявний і бажаний стан свого існування. Зокрема, невідповідний образ теперішнього спричиняє вибір неадекватних засобів втілення образу майбутнього, що, зрештою, руйнує його.

У зв'язку з цим постає і відома проблема співвідношення мети і засобів, що на думку М.Надольного, пов'язана із «суперечливим розумінням взаємозв'язку потреб, інтересів та ціннісних орієнтацій, а також того історичного факту, що моральні принципи мають бути передумовою будь-якого рішення соціального суб'єкта у виборі мети... Ігнорування цих принципів призводить до страждань, особистих та соціально-історичних конфліктів, загрожує самому існуванню людської

цивілізації» [8, с.371]. Майбутнє проявляється у діяльності не лише як її мета, але і як найвищі цінності та ідеали суб'єкта, відповідно до яких мають бути обрані засоби для досягнення цілей.

Функції образу майбутнього, який постає перед соціальним суб'єктом, що бачить світ крізь призму певної ідеології, будуть тотожні функціям образу майбутнього як такого, – ми можемо говорити про виділені нами гносеологічну, аксіологічну, мотивуючу, цілеутворюючу, регулятивну, адаптаційну, онтологічну. Однак в цьому випадку вони реалізовуватимуться через специфіку саме соціальної дії суб'єкта, оскільки ідеологія є ціннісно-практичною суспільною свідомістю.

Згідно з підходом Р.Барта, образ майбутнього, відображений на рівні ідеології, стає означником, до якого приєднується конотативне ідеологічне означуване. Використовуючи готові культурні знаки, ідеологія вбудовує в них свій смисл, своє означуване, перетворюючи їх в означники. Тому, функціонуючи у дискурсах, образ майбутнього може набувати ідеологічного конотативного навантаження.

Р.Барт негативно оцінює цю здатність ідеології змінювати значення образів і повідомлень, додаючи до них конотативне означуване, що сприяє неусвідомленому засвоєнню реципієнтом ідеологічних змістів та імперативів, нівелюючи його право вільного вибору цілей і цінностей діяльності. В цьому проявляється ідеологія як влада, а значить насильство над особистістю. Р.Барт таким чином викриває буржуазну ідеологію в дискурсах, виступаючи за свободу особистості як основної цінності [13; с.110, 125].

Автор цієї статті питання призначення і корисності ідеології розглядає на рівні суспільства як загального в образі майбутнього. Сутність людини як соціальної істоти підкреслює необхідність поєднувати пошук і утвердження її свободи з єднанням з іншими людьми і усвідомленням його важливості. Пам'ятаючи про небезпеку, яку несе в собі неусвідомлена ідеологія, яка непомітно проникає в свідомість, диктує, можливо, неавтентичні, чужі цінності і установки, особистість має керуватися нею свідомо у спільній дії з іншими членами соціуму. Інакше кажучи, людина має право і може опиратися чужим нав'язуваним ідеям, але це не означає, що вона не може і не повинна мати схожих з іншими ідей, цінностей, установок, і в цілому, спільної з іншими ідеології.

Отже, у категоріальному контексті образу майбутнього присутні поняття світогляд і картина світу, соціальна перспектива, свідомість, діяльність, ідеологія.

На формування певного образу майбутнього в суб'єкта впливають такі фактори як образ теперішнього – хоча існує і зворотний вплив, – загальний культурний рівень суб'єкта, пов'язаний, зокрема, зі змінами його навколишнього середовища, які впливають на його культурний досвід; це також суб'єктивний процес оцінювання, міра життя і міра смерті, ідеали, позиція, мотивація, стан, потреби, інтереси, об'єктні і суб'єктні знання, воля суб'єкта, і знання, отримане ним інтуїтивним шляхом. Інтегруючим фактором образу майбутнього є діяльність соціального суб'єкта.

При розгляді структури образу майбутнього як семіологічної системи було виділено такі його підсистеми як означник, – конкретно-чуттєва форма образу, і означуване. На рівні означуваного виявлені абстрактно-раціональні складові: поняття, значення, ідеї; ірраціональні: фантазми, вірування, інтуїція, архетипи; аксіологічні: мета, ідеал, смисл; емоційні: емоції і почуття щодо конкретного образу майбутнього; праксеологічні: досвід, вольові рішення суб'єкта, алгоритми, конструкції. Достовірний образ майбутнього має відрізнятися цілісністю, системністю побудови.

Ядро образу майбутнього в ідеології, що поєднує означуване та означник в єдине ціле та має системоутвірні властивості, складається з суб'єктних рівнів особистості як одиничного, соціальних груп та держави як особливого, суспільства та, у глобальному контексті, людства як загального.

У статті виділені специфічні функції образу майбутнього в ідеології: гносеологічна, що забезпечує пізнання майбутнього; аксіологічна, яка дозволяє визначити ціннісні орієнтири суб'єкта; мотивуюча як така, що формує мотиви суб'єкта; цілеутворююча, що формує цілі його діяльності; регулятивна, що коригує діяльність суб'єкта відповідно до майбутнього; адаптаційна, що дозволяє суб'єкту адаптуватися до майбутніх змін; онтологічна, що визначає буття суб'єкта.

Список посилань

1. Лепський М.А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму: проблема соціальної перспективи: дис. ...доктора філософ. наук: 09.00.03 / Максим Анатолійович Лепський. – К., 2006. – 416 с.
2. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев / 2-е изд., стер. – М.: Смысл, 2005. – 352 с.

4. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
5. Бестужев-Лада И.В., Наместникова Г.А. Социальное прогнозирование. Курс лекций [Электронный ресурс] / И.В. Бестужев-Лада, Г.А. Наместникова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 392 с. // Библиотека МГПУ. – Режим доступа: http://lib.mdpu.org.ua/2011/03/10/bestuzhevlada_socialnoe_prognozirovanie.html.
6. Лепский М.А. «Свет» и «тьма» социальной перспективы: монография / М.А. Лепский. – К.: Молодь, 2000. – 408 с.
7. Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
9. Введение в философию: учебник для вузов: в 2 ч. / И. Т. Фролов, Э. А. Араб-Оглы, Г. С. Арефьева и др. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – 638 с.
10. Барт Р. Миф сегодня [Электронный ресурс] / Ролан Барт // [Lib.Ru](http://lib.ru): Библиотека Максима Мошкова. – Режим доступа: <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>.
11. Полак Ф. Образ будущего / Ф. Полак // Мир нашего завтра: антология современной классической прогностики. – М.: Эксмо, 2003. – С. 220-233. (Серия «История XXI века»).
12. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л.А. Регуш – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.
13. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика [Электронный ресурс] / Ролан Барт / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с. // Библиотека Fort/Da. – Режим доступа: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm>

References

1. Leps'kyu M.A. Vzayemozv'yazok optymizmu ta pesymizmu: problema sotsial'noyi perspektyvy: dys. ...doktora filosof. nauk: 09.00.03 [The interconnection of the optimism and the pessimism: social prospect's issue. Dr. philos. sci. diss.]. - Kyiv, 2006. - 416 p.
2. Filosofskii slovar' / pod red. I.T. Frolova [Philosophical dictionary. I.T. Frolov (Ed.)]. – 5-th ed. – Moscow: Politizdat, 1987. – 590 p.
3. Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality] / 2-nd ed. – Moscow: Smysl, 2005. – 352 p.
4. Kagan M.S. Chelovecheskaya deyatelnost' (Opyt sistemnogo analiza). [Human's activity (System analysis experience)] – Moscow: Politizdat, 1974. – 328 p.
5. Bestuzhev-Lada I.V., Namestnikova G.A. Sotsial'noe prognozirovanie. Kurs lektsii [Social forecasting. Lecture course] – Moscow: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2002. – 392 p. // Biblioteka MGPU. – Available at: http://lib.mdpu.org.ua/2011/03/10/bestuzhevlada_socialnoe_prognozirovanie.html.
6. Lepskii M.A. «Svet» i «ten'» sotsial'noi perspektyvy: monografiya [Light and shadow of social prospect]. – Kyiv: Molod', 2000. – 408 p.
7. Toffler A. Futuroshok [Future Shock]. – Saint-Petersburg: Lan', 1997. – 464 p.
8. Filosofsk'yy entsyklopedychnyy slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]/ Ed. V.I. Shynkaruk. – Kyiv: Abrys, 2002. – 744 p.
9. I. T. Frolov, E. A. Arab-Ogly, G. S. Aref'eva et al. Vvedenie v filosofiyu [The Introduction to Philosophy]. V.2. (Vols.1-2). – Moscow: Politizdat, 1989. – 638 p.
10. Bart R. Mif segodnya [Myth today]// [Lib.Ru](http://lib.ru): Biblioteka Maksima Moshkova. - - Available at: <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>.
11. Polak F. Obraz budushchego [The image of the future] // Mir nashego zavtra: antologiya sovremennoi klassicheskoi prognostiki [The world of our tomorrow: Anthology of the modern classical prognostics]. – Moscow: Eksmo, 2003. – P. 220-233.
12. Regush L.A. Psikhologiya prognozirovaniya: uspekhi v poznanii budushchego [Forecasting psychology: success in future perception] – Saint-Petersburg: Rech', 2003. – 352 p.
13. Bart R. Izbrannye raboty: Semiotika: Poetika [Selected works: Semiotics. Poetics] / Ed. G.K. Kosikov. – Moscow: Progress, 1989. – 616 p. // Biblioteka Fort/Da. - Available at: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm>

ЦАПЛИНА И.С.

кандидат философских наук,
доцент кафедры социальной философии и управления
Запорожского национального университета,
iryna.tsaplina@gmail.com

ОБРАЗ БУДУЩЕГО: СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье проанализированы системные отношения образа будущего как социально-философского понятия с его категориальным контекстом. Выявлены факторы формирования образа будущего социального субъекта, среди которых интегрирующим является его деятельность. Структура образа будущего рассмотрена как семиологическая система, состоящая из означающего, или конкретно-чувственной формы, и означаемого. В свою очередь последнее имеет разноуровневые составляющие: абстрактно-рациональные, иррациональные, аксиологические, эмоциональные, праксеологические, – которые раскрыты в исследовании. Выделены специфические функции образа будущего в идеологии.

Ключевые слова: образ будущего, мировоззрение, картина мира, идеология, структура, система, социальный субъект, общественное сознание, деятельность.

TSAPLINA I.

Candidate of philosophical sciences,
associate professor of the Department of social philosophy and public administration
of Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine)
iryna.tsaplina@gmail.com

THE IMAGE OF THE FUTURE: STRUCTURAL-FUNCTIONAL ANALYSIS

Summary

The article offers a structural-functional analysis of the image of the future as a temporal slice of social subject's outlook. The image of the future considered as a social-philosophical concept for denotation a temporal slice of social subject's outlook and world view, what plays an important role in social prediction and reflects the potential state of social subject's and the world existence.

The systematic approach is used for generalized understanding of the image of the future functioning in social subject's outlook. This approach allows to define relations and correlations of this phenomenon with other things of the social entity and the social consciousness, including factors of its formation.

The concepts outlook and world view, social prospect, consciousness, activity, ideology are present in the categorical context of the image of the future.

The factors that influence on the formation of a certain image of the future are the image of the present, although the opposite effect exists, the general cultural level of the subject which is connected also with changes in its environment what affects on its cultural experience, subjective evaluation process, the measure of life and the measure of death, ideals, position, motivation, state, needs, interests, object-oriented and subjective knowledge, the will of the subject, and the knowledge received by him in an intuitive way. Social subject's activity is an integrating factor for the image of the future.

In examination of the structure the image of the future as semiotic system such subsystems was selected as the signifier, which is a concrete-sensual form of the image, and the signified. On the level of the signified abstract-rational components was found: concepts, meanings, ideas; irrational components: fantasies, beliefs, intuition, archetypes; axiological components: goal, ideal, sense; emotional: emotions and feelings about a concrete image of the future; praxeological: experience, subject's volitional decisions, algorithms, designs. The authentic image of the future must feature integrity, systematic construction.

In order to mentioned system levels of signified of image of the future in ideology it's nucleus was highlighted, what consists of social subject's vision in this temporal outlook slice of the place and role of an individual in the image of the future as an unitary; of place and role of the state and social groups in it as a special; of the significance and functions of society and the degree of presence and the role of all humanity in it in the global sense as a general. It's important, what at the present stage when the world is united in

consequence of globalization, the level of humanity will be general in relation to the unitary - a person or group – and special – society, to which a single subject directly enters. This nucleus has system-building properties, linking and defining a signifier and signified as an entity.

The specific functions of the image of the future in ideology was defined in article: epistemological, which provides cognition of the future; axiological, which allows to determine the value orientations of the subject; motivating, forming the motives of the subject; purpose-forming, which is creating the goals of its activities; regulative, which corrects activity of the subject in accordance with the future; adaptive, which allows the subject to adapt to the future changes; ontological, which determines the being of the subject.

Key words: image of the future, outlook, world view, ideology, structure, system, social subject, consciousness of society, activity.

УДК 1+13+130.2

СУПРУНЧУК О.П.

аспірант кафедри культурології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова
(м. Київ, Україна)

завідуюча сектором науково-освітньої роботи
Національного музею «Чорнобиль»
aleksandra.suprunchuk@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО МУЗЕЮ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЗАХІДНА ПРАКТИКА

Анотація

У статті проаналізовано розвиток безбар'єрної комунікації в просторі сучасного музею як важливої стратегії покращення роботи у взаємодії з різними групами відвідувачів. До недавнього часу неповносправних віддаляли від музеїв нездоланні бар'єри, в першу чергу, ментального характеру, але початок XXI ст. ознаменувався стартапом потужних змін і рухом соціокультурних закладів до вільнодоступності для всіх категорій відвідувачів. У статті проілюстровано, спираючись на реальний досвід музеїв, доступні для впровадження саме українськими музеями та ефективні на практиці методи поживлення музейної комунікації з відвідувачами особливих потреб.

Ключові слова: безбар'єрність комунікації, сучасний музей, неповносправна людина, соціокультурна адаптація, інтеракції, загальнодоступність, актуальність, пріоритетність розвитку, комунікативна модель.

Постановка проблеми. Соціокультурна адаптація в суспільстві – вагома і невід'ємна складова нашої життєдіяльності, і музей є одним із пріоритетних осередків для її розвитку і зміцнення. Тривалий час від періоду інституалізації музею люди з особливими потребами в якості музейних відвідувачів були соціально виключеною групою, але з плином часу, змінами у соціально-політичному житті суспільства, проблема бар'єрності спілкування людей з вадами розвитку у соціально-культурних закладах та їх соціальна неадаптованість були залучені у коло уваги соціокультурних та освітньо-виховних установ. Сьогодні музеї різних країн включають напрям роботи по формуванню безбар'єрного комунікативного середовища. Комунікативна модель сучасного музею – «музей-соціальна арена» – передбачає вільнодоступність простору для різних груп відвідувачів, що активізує музеї поживлявати діалог з менш активними групами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок XXI ст. ознаменувався стартапом у вибудовуванні і впровадженні поетапної програми музейного обслуговування людей з обмеженими можливостями. Першим кроком була прийнята у 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН Конвенція про права інвалідів, що набула законної сили у 2008 р. [6]. Конвенція спрямована на захист та заохочення прав інвалідів, ліквідацію дискримінації по відношенню до них, забезпечення їх прав на роботу, охорону здоров'я, освіту, свободу руху, повноцінну участь у житті суспільства, що неодмінно включає і соціокультурну інтеграцію у соціум, де музей посідає пріоритетне місце.

У музеєзнавчій літературі 2000-них рр. зустрічаються активні обговорення та пошуки шляхів вирішення існуючих проблем у бар'єрному спілкуванні музеїв з неповносправними відвідувачами. У 2005р. вийшов перший в Росії методичний посібник «Соціальна реабілітація інвалідів музейними